



VSGF - bladet

VÄSTRA SVERIGES GENEALOGISKA FÖRENING

Årg 6

1989

Nr 3

NÅGOT OM VSGF:S MEDLEMSITUATION...

I min ledare i VSGF-Bladet 1989:1 skrev jag om nedgången av antalet medlemmar i vår förening. Jag känner nu behov att återkomma till frågan och ge min syn på situationen. För att ge en helhetsbild av medlemsituationen har jag i ett diagram härefter visat medlemsutvecklingen under de senaste tio åren.

Det stora medlemsbortfallet under senare år har verkligen varit mycket oroande och vi har anledning att fråga oss vad detta beror på, om det är något som styrelsen kan lastas för och vad vi kan göra åt det. Om man försöker analysera varför det blivit så här har jag för min del bedömt att det framför allt var turbulensen och den allt annat än upplyftande debatten i olika medlems- och informationsblad kring bildandet av det nya släktforskarförbundet som är boven i sammanhanget. Jag, som hade den otacksamma uppgiften att centralt medverka vid tillkomsten av förbundet, beklagar den konflikt som i samband därmed uppkom mellan Genealogiska Föreningen och släktforskarförbundet. Och inte anade vi att denna skulle kunna ge ett negativt utslag i medlemsanslutningen hos de regionala föreningar som förut bildade stommen i Genealogiska Föreningen!

Även om andra omständigheter än sådana som VSGF:s styrelse råder över sålunda, enligt min mening, varit största anledningen till minskningen av antalet medlemmar kan och skall styrelsen i VSGF inte försöka undandra sig sitt ansvar. Vad vi gjort är att vi på olika sätt varit aktiva, med information om vad anslutning till olika genealogiska organisationer innebär, med mötesaktiviteter innebärande flera sådana än förut, med utgivande av publikationer (medlemsblad, matrikel – nu färdig), med bättre utnyttjande av möjligheterna att få bidrag från det offentliga etc. Kanske är det dock ändå något som fattas? Styrelsen är öppen för diskussion om detta och tar gärna emot kritik. Hör av er goda läsare och medlemmar i VSGF! Ring gärna! Slutligen vad kan vi göra för att få flera medlemmar? Vi har visserligen på den allra senaste tiden förmärkt en liten ökning i antalet medlemmar — och vi har därför anledning att hysa en försiktig optimism — men detta innebär inte att vi tänker slå oss till ro. För det behövs en **kraftig**

forts nästa sid

ökning av antalet medlemmar om vi skall kunna hämta in våra förluster. Kom gärna, och jag väddar än en gång till Dig käre läsare, med förslag, vi är lyhörda för alla förslag!

.....OCH OM DE INSTUNDANDE AKTIVITETERNA.

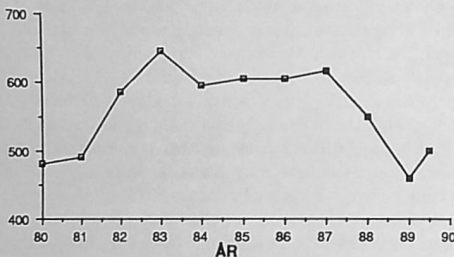
Enligt styrelsens beslut kommer vi i fortsättningen att ha minst ett förmiddagsmöte årligen. Vi vill därigenom ge medlemmar och andra intresserade från mera avlägsna orter från Göteborg tillfälle att på dagtid deltaga i vår mötesverksamhet och träffa de i Göteborg med närmaste omnejd boende medlemmarna — våra vanliga mötesdeltagare — och vice versa. Ett sådant möte äger rum lördagen den 30 september då vi

har ett arrangemang i samarbete med Sveriges Släktforskarförbund. Vi hoppas på livlig anslutning då. Det utförliga programmet återfinns inne i bladet under rubriken Släktforsarmöte i Göteborg. Vik lördagen den 30 september 1989 för en genealogisk dag i Göteborg!

Föreningens höstprogram i sin helhet framgår av aktivitetssidan VIMÖTS. Lägg därtill möjligheten att för nedsatt pris besöka bok- och biblioteksmässan i Göteborg 7—10 september, där VSGF liksom tidigare år medverkar, och de förbättrade forskningsmöjligheterna i det delvis ombyggda landsarkivet i Göteborg och vi kan förvänta oss en livaktig släktforskarhöst i Göteborg.

Johan von Sydow

VSGF:S MEDLEMSANTAL 1980-1989



VÄSTRA SVERIGES GENEALOGISKA FÖRENING

- Expedition: Postg. 4, 411 13 GÖTEBORG, Tel. 031-13 12 26 (torsd. kl 11-14).
- Postgiro 24 23 85-3
- Ordf. Johan von Sydow, Fagerängsg. 3 412 70 GÖTEBORG, tel. 031-40 69 27
- Sekr. Elisabeth Dahl, Box 2093, 433 38 PARTILLE, tel. 031-95 61 75
- Redaktion: Johan von Sydow (adress se ovan) och Per Liljeström, Vänskapen 3E, 443 34 Lerum tel 0302-131 91, arb 0302-501 66



vi möts



MEDLEM!

DU tänker väl på att det är DU som är föreningen.
Utan DIG blir det ingen verksamhet!

TISDAGEN DEN 5 SEPTEMBER besöker vi Mölndal. Visning av Kvarnbyn och utställningarna från istid till nutid på museet. Kaffe.

Samling vid museet, adr. Forsåkersgatan 19, Mölndal kl 18.00.

Allm. kommunikationer:

Spårvagn linje 4 till Mölndalsbro, gångtur över E6:an mm 300 m österut.

Buss 703 från Grönsakstorget kl 17.30 via Tolltorpsdalen till museet.

Buss 711 från Heden, avg 17.30 via Korsvägen till museet.

LÖRDAGEN DEN 30 SEPTEMBER Släktforskar möte i Göteborg. Se särskild notis!

KL 9.00 Visning av VSGF:s lokaler, Göteborgs Landsarkiv och Göteborgs Universitetsbibliotek.

KL 13.00 Stora Hörsalen i Humanisten (vid universitetsbiblioteket), Renströmsplatsen i Göteborg. Möte i samarrangemang med Sveriges Släktforskarförbund. Erik Thorell ger en presentation av förbundet. Kåseri om genealogisk litteratur. Lunch eller kaffe på Humanistens restaurang.

Anmälan om deltagande i kaffet hos VSGF och lunchen/kaffet på Humanisten senast den 28 september.

TISDAGEN DEN 24 OKTOBER KL 19.00 Möte i samarrangemang med Sveriges Släktforskarförbund med föredrag av museichefen Rune Ekre om "Västgötsk medeltid". Vi får en presentation av Göteborgs äldsta föregångare, Gamla Lödöse. Kaffe. Ågrenska villan, Högåsplatsen 2, Göteborg.

TORSDAGEN DEN 23 NOVEMBER KL 19.00 Ordinarie höstmöte. Ärenden enligt stadgarna, därvid bl a kommer att behandlas fråga om ändring av stadgarna betr. ständigt medlemskap. Föredrag av Björn Lippold, Skara, om "Knekten i helg och söcken". Kaffe. OBS! Lokal meddelas senare.

ANMÄLAN om deltagande, inkl. förtäring, senast under veckan före resp. möte till Stina Börjesson, tel. 031-25 75 55 eller Johan von Sydow, tel. 031-40 69 27.

VÄL MÖTT!

ERLAND LÅNGSTRÖM

Eftersom Johan von Sydow och Per Cle-mensson bett mig att berätta om min far, Erland Långström, skall jag nu försöka att ge en bild av honom.

Hans genealogiska intresse började med att han hörde äldre människor berätta om gamla tider. Han kunde tillfredsställa sitt intresse för arkivstudier genom att han på tullen hade någon ledig dag efter ett nattarbete. Det var under den tid han tjänstgjorde som kammarskrivare.

Pappa åtog sig släktforskningsuppdrag från privata personer och på så sätt kunde han fylla på hushållsskassan. Statstjänstemannalönerna var på den tiden mycket låga. Det var den utlovade pensionen som låg på plussidan.

Jag kommer ihåg att han skrev om Ahlbergs fastighets historia och firman frågade vad han ville ha i arvode. "Min dotter skall konfirmeras och hon önskar sig en guldklocka". Den betingade då ett pris av 65 kr men den går ännu. Han skrev om "Gillblads Hörna". Direktör Holm på Wettergrens Konfektion fick sin mors släkt utredd. Pappa kom fram till Heliga Birgittas syster, som var gift med en adelsman. Riddarhuset kunde därför lämna vidare uppgifter. Det är allmänt känt att man vid släktforskning inte kan komma längre än till 1600-talet och ofta inte så långt på grund av alla kyrkbränder och det innefattade även kyrkoböckerna.

Brödraförsamlingen skulle fira jubileum men visste inte var grundaren var begravnen. Pappa letade reda på graven och fick som tack ett vackert silverschatull, som glädde honom otroligt.

På grund av sina genealogiska kunskaper anlätades han av Göteborgs Gatunamnsberedning i många år. Det första gatunamn han föreslog var Munkebäcksgatan. Det var en tävling utlyst i en dagstidning och han

erhöll 5:- i arvode. Kommunen hedrade honom efter hans död genom att uppkalla en gata på Hisingen med hans namn.

När jag kom i skolåldern fick jag sitta på landsarkivet och skriva av längder för "oäkta barn". Denna avskrift skulle sedan förvaras i pappas arkiv. Vid denna tid fanns endast fyra ytterligare personer närvarande i läsrummet. Det var två fröknar Wiegert och Krook från Uddevalla samt en major, som arbetade för fru Heckscher i Upsala. I dagens läge är det kö efter en sittplats därstädes.

Nu skall jag berätta historien om pappas stora genealogiska samling, som såldes till arkivet 1948. Den bestod av hyllmetrar pärmar och innehåller biografier om Göteborgsfamiljer.

Min far kom hem en dag per taxi med kartonger innehållande papper. Detta parti köptes på ett ställe, där man sålde makulatur. Vetgirig, som han alltid var, förstod han att detta var av värde. Vem som samlat ihop detta material känner jag icke till. Min mor blev litet gramse, ty hon hade tänkt att köpa en "Karl-Johan"-soffa.

Nu vidtog ett otroligt arbete att ordna upp detta stora material. Han använde sig av pärmar med lösbladssystem så att han kunde komplettera efter hand. Åtskilliga kvällar i veckan satt han i sitt arbetsrum och sysslade med tidningsurklipp. Inga dagstidningar fick slängas förrän han klippt ut personnytt.

Inom parentes kan jag nämna, att de kvarvarande tidningsurklippen som fanns i samlingen har snälla och ambitiösa pensionärer suttit och klistrat upp på ark i VSGF:s lokaler på Postgatan 4. Dessa mikrofilmas av Landsarkivets personal.

Återkommande till samlingen vill jag tala om, att den är mikrofilmad sedan två år tillbaka. Utah har köpt en kopia. Det var

mormonerna, som först kom på mikrofilmningen så vi får tacka dem för denna geniala metod.

Kan berätta en annan sak. Fotografen James Bourn hade lagt ner sin verksamhet och pappa, som jag tidigare nämnde var vetgirig, spårade upp samtliga glasplåtar, som han överlämnade till Historiska Museet i Göteborg. Jag besökte museet en dag och finner till min glädje, att beställningsböckerna från hans firma finns där. De hade

hittats på en soptipp. Glasplåtarnas värde höjdes betydligt genom tillgång av dessa böcker.

Genom sin intressanta hobby var pappa en mycket lyckligt lottad person och dessutom var han mycket pojkaktig. Ständigt ringde personer till honom och ville ha uppgifter, som han kunde få fram i sitt arkiv. Han kände en stor glädje att kunna stå till tjänst.

Karin Långström

SLÄKTDATA

NY FÖRENING FÖR SLÄKTFORSKARE

Släktforskningens centrum har flyttats till Ramsela under de senaste åren. Men det är ingen tvekan om att Göteborg och trakten däromkring hyser otroligt många aktiva släktforskare. Där såg Genealogisk Ungdom dagens ljus (nu Sveriges Släktforskarförbund) och nu är det dags igen.

I påskas träffades drygt tjugofem entusiaster (med stöd från ytterligare lika många men ej närvarande) på Slottet i Partille för att bilda FÖRENINGEN SLÄKTDATA.

Själén bakom föreningen — Bertil Magnusson — har i interimstyrelsen fått hjälp av en pensionerad kyrkoherde, en datakunnig skeppsbyggare, en lässmed, en landskapsarkitekt och en språklärare. Den energisparande skrivaren brukar halvera namnet, för han sparar på ström.

Kort sagt är FÖRENINGEN SLÄKTDATA till för forskaramatorer, som med hjälp av dator vill underlätta och berika släktforskningen. Föreningen är ett komplement till andra släktforskarföreningar.

Det sista är viktigt — de traditionella

släktforskarföreningarna skall fortfarande fyllas av sina medlemmar. Med eller utan dator.

När stadgeförslaget diskuterades i interimstyrelsen enades man till slut om att skriva MEDLEMSSKAP. Allt för att inga missförstånd (MEDLEMS—KAP) skall uppstå.

Tanken bakom föreningen är bl a att öka medlemmarnas kunskap om släktforskningens medel och metoder, presentera olika datorprogram och ge övning i att använda dem, bygga upp databaser och ta fram normer för dessa, främja samarbetet mellan släktforskare samt att sprida information genom medlemsbladet GLIMTEN.

Personligen tänkte jag på idén att från våra kyrkböcker samla alla uppgifter om födda, vigda och döda inom varje församling. Dessa register skall sedan sammanföras i en gemensam databas. Arbetet är naturligtvis gigantiskt, men om många ger sig sjutton på att det skall gå, då får vi säkert ett bra resultat.

Per Liljeström

SLÄKTFORSKARENS VÄNNER

En släktforskarens liv har ibland sina "agremanger". För många år sedan talade en god vän och jag om vårt gemensamma intresse, släktforskning. Därvid nämndes ortnamnet Kvänum (R). Detta gav uppslag till närmare efterforskning. Resultatet blev ett konstaterande att våra gemensamma släktingar i Kvänum var två systrar Silfverswärd födda resp 1690 och 1696.

Nyligen gick jag igenom en annan god väns släkttavla och fann att samma namn kom igen hos hans släkt.

Det är kanske inte så märkvärdigt eller ovanligt. Om man skrapar lite på ytan är vi ju släkt mer eller mindre allesammans, men det är ju onekligen lite överraskande att man bland sina nära vänner plötsligt finner ättlingar av samma stam.

Härmedan följer en uppställning över släktskap genom 10 generationer från Lars Larsson Silfverswärd mellan vännerna (9-männingarna) Sven Löwenhielm, Sven Friberger och Ulf Wollin.

Sven Friberger

I	Lars Larsson Silfverswärd, adlad 1630, d 1645		
II	Olof S. - 1658 gm Anna Svinhufvud -1680		Lars den yngste S. -1676 gm Anna Hierta -1679
III	Carl S. 1635 - 1700 gm Märta Uggla - 1694		Hans S. 1664-1717 gm Catharina Hierta -1722
IV	Gustaf S. 1687 - 1752 — Syslingar gm Anna-Maria Cremer 1693-1736	Anna Christina S. 1690-1742 — Sysstrar gm LA Wängberg 1730-59	Ulrika S. 1696-1781 gm Leonard Rutenköld 1698-1785
V	Elsa Catharina S. 1720-82 gm Severin Ekman	Marie Christine W. 1730-59 gm Sven Billingsten 1709-59	Sten Georg R. 1730-1818 gm Catharina Natt och Dag 1735-1801
VI	Anna Maria Ekman -1828 gm Carl Gustaf Löwenhielm 1748-1801	Ulrika Billingsten 1754-1836 gm Isak Friberger 1736-1818	Leonard Johan R. 1768-1822 gm Anna Lisa Liljenström 1792-1874
VII	Fredrik Adolf L. 1785-1859 gm Märta Uggla 1794-1851	Per Gustaf F. 1786-1862 gm Helena Ulrika Örn 1782-1874	Ulrica Lavinia Reuther 1819-94 gm APT Godenius 1816-75
VIII	Fredrik L. 1831-96 gm Ebba Knös 1853-1947	Carl Henrik F. 1819-84 gm Maria Westlinger 1827-1911	Emilia G. 1846-1924 gm Hj. Wollin 1829-1921
IX	Carl Fredrik L. 1876-1964 gm Gerda Schöning 1879-1968	Carl Gustaf F. 1855-1908 gm Helmi Nyström 1867-1965	Arvid Theodor Wollin 1877-1928 gm Lily Nilsson 1893-1967
X	Sven Löwenhielm 1908-	Sven Friberger 1907-	Ulf Wollin 1915-

MANUSSTOPP 1 oktober
Manus insänds till expeditionen

SLÄKTFORSKARMÖTE I GÖTEBORG

i Göteborg den 30 september 1989

Västra Sveriges Genealogiska Förening och Sveriges Släktforskarförbund arrangerar lördagen den 30 september 1989 en GENEALOGISK DAG i Göteborg med följande program.

kl 9-11.30 Visning av VSGF:s lokaler med bibliotek och samlingar i det kulturskyddade Fortifikationshuset, Postgatan 4 i Göteborg. Kaffe serveras till självkostnadspris.

Kl 9-13 Tillfälle för släktforskare att besöka Göteborgs Landsarkiv vid Geijersgatan i Göteborg
Göteborgs Universitetsbibliotek vid Renströmsplatsen i Göteborg

Kl 13.00 Allmänt möte i Stora Hörsalen i Humanisten (som ligger i anslutning till universitetsbiblioteket).
Sveriges Släktforskarförbunds ordförande, överstelöjtnant Erik Thorell presenterar förbundet och dess verksamhet. Därefter kåseri om genealogisk och hembygdslitteratur.

omkr

kl 14.45 Lunch eller kaffe i kafeterian på Humanisten. Diskussion i anslutning till mötet

omkr

kl 16.00 Avslutning

Anmälan om deltagande i kaffet hos VSGF och lunchen/kaffet på Humanisten senast den 28.9 till Stina Börjesson, tel. 031-25 75 55 eller Johan von Sydow, tel. 031-40 69 27.

FRYKERUD — EN BYGD I FÖRVANDLING

Första året utkom en bok med titeln FRYKERUD II. EN BYGD I FÖRVANDLING. Den är en fortsättning på boken FRYKERUD I, som utgavs 1984.

Den nu utkomna delen består av två huvudavdelningar, varav den första skrivits av fil. kand. Christina Dalhede, medlem i VSGF sedan många år och med rötter i socknen. Den andra avdelningen innehåller ett flertal uppsatser skrivna av personer från orten. Bokens tyngdpunkt ligger i den första avdelningen, som blivit en hel avhandling. Därmed menar jag att detta avsnitt, som har undertiteln "Frykerudsgårdar och människor. Tiden omkring 1600 till 1746" fyller höga krav på vetenskaplighet, högre än som i regel brukar känneteckna sockenböcker. Denna del är måhända skriven mera för historiker än för släktforskare och hembygdsforskare men det innebär på intet vis att inte dessa forskare i historiens förgårdar skulle ha stort utbyte av innehållet. Författaren har lagt ned ett stort arbete och presenterat Frykerud i Värmland. Även släktforskare har stor behållning av boken.

Med hänsyftning på begreppet "Gårdarna runt sjön" och Gösta Berlings saga, som beskrev den historiska bygd till vilken också Frykerud hör, ställer hon inledningsvis frågan: Vem har inte sökt de historiska förebilderna till människorna och gårdarna, där händelserna utspelade sig i sagans värld? Det är alltså människorna på hemmanen i Frykerud som beskrivits, deras liv såsom de kommit forskaren till mötes i till en början domböckerna, jordeböckerna och mantalängderna, senare i kyrkoböckerna, deras yttre villkor, deras flyttningar, deras näringar, deras brottslighet (som trots att detta är en negativ sida i levernet kommit att genom de noggranna domstolsprotokollen ge en så

mångskiftande bild av människorna och den bygd de levde i). Avhandlingen innehåller många förteckningar och tabeller upptagande lagmän, underlagmän, nämndemän, var tingen hölls, mantal, uppbud etc. Vidare över antal födda, tvillingfödslar, vigda, antal faddrar, döda mm, allt under olika tidsperioder. Hela mantalslängder finns också och de är transskriberade till tryckstil! Diagram visar också hur befolkningen ökat och minskat under olika perioder, huvudsakligen före och efter år 1700. Ett avsnitt avser frekvensen av olika förnamn och —sonnamn. Oluf resp Olufson (—dotter) är de talrikast förekommande.

I ett avsnitt beskrivs gårdarna, släkterna och människorna ur kyrkoboksperspektiv. Författaren ger här en internationell bakgrund till förekomsten av kyrkoböcker. Man började föra sådana i samband med reformationen i början av 1500-talet. Den äldsta kyrkoordningen med bestämmelser om kyrkobokföring är den nürnbergiska-brandenburgska av 1533. Vår kyrkolag, som innehöll de regler om kyrkobokföring som vi alla haft sådan behållning och glädje av, kom ju 1686 men redan dessförrinnan fördes kyrkoböcker, i Frykerud från 1671. Patronymika är talrikast förekommande. Bland de 21 släktnamn som författaren redovisar behandlar hon mera utförligt släkterna Frumerie från Harsäters gård och Perner, vilken sistnämnda släkt, som hon stammar från, hon även i annat sammanhang ägnat stort intresse. Person— och ortsregister och utförliga käll— och litteraturförteckningar kompletterar bilden av ett välkommet bidrag till våra sockenbeskrivningar, som jag vågar påstå har få motsvarigheter.

Den andra avdelningen i boken innehåll-

ler bli utvecklingen av ett hemman, Lund, i förändringens vind från medeltid till in på 1900-talet. Århundradena passerar här revy betydligt snabbare än i den Dalhedeska avhandlingen, minst sagt! Av övriga artiklar, varav de flesta berör socknen på senare tid, vill jag särskilt nämna en om socknens soldattorp och deras soldater. En karta, som medföljer som bilaga, visar var de sammanlagt 17 torpen var belägna.

Skall någon anmärkning över huvud

riktas mot boken skulle det vara den mycket småstiltta texten i flera av tabellerna. Men det kanske var ekonomiskt nödvändigt att komprimera texten om alla dessa tabeller skulle finnas med?

Stiftelsen Frykeruds historia har med denna bok tillsammans med del I Åstadkommit ett stort och intressant verk om en välkänd socken och bygd i det "sköna Värmland".

JvS

SVERIGES FÖRSAMLINGAR GENOM TIDERNA

Från Riksskatteverket har just kommit en "nätt liten skrift" på nästan 600 sidor. Den behandlar Sveriges församlingar från äldsta tid fram till vår. Boken kommer med all säkerhet att bli ett av släktforskarens standardverk.

Boken behandlar alla kända församlingar inom Sveriges nuvarande gränser; den upptar även dem som har försvunnit, ändrat namn eller gått upp i andra församlingar. Den talar också om — i huvudförteckningen — för vilka år som de viktiga kyrkoböckerna finns bevarade. Till de viktiga kyrkoböckerna räknas, enligt sammanställarna, husförhörslängderna (katekismilängderna) och födelseböckerna (ministerialböckerna). Sveriges Församlingar ger också anvisning om var böckerna från delade församlingar kan sökas.

Vilken användning vi kommer att få av

boken, och vilka fel och brister den kan innehålla, kommer framtiden att visa. "Författarna" har förtänksamt nog bett läsarna, användarna, att komma med tips, påpeka fel eller nämna önskemål för en kommande upplaga.

Det är en grupp personer, som för Riksskatteverket sammanställt materialet, och bland dessa har huvudansvaret legat på Nils Marelius från Uddevalla och Gösta Mellberg från Hjertum.

Det finns en allvarlig anmärkning att lämna redan nu: En så dyr bok (445:- i Lerum) borde man ha kostat på hårda pärmar och trådbindning. Det hade medfört endast en obetydlig kostnadsökning. Sveriges Församlingar Genom Tiderna kommer att vara en mycket viktig uppslagsbok för genealoger och andra. Därför måste den klara åtskilliga "uppslag".

PLm

VSGF:s BIBLIOTEK, Postgatan 4, 411 13 Göteborg, har öppet varje torsdag 14/9 - 7/12 1989 kl 11.00 - 14.00 och 17.00 - 19.00. Tel 031-13 12 26. Andra tider efter överenskommelse. Ring: Pär-Olov Odmer, 0302-11001 eller Johan von Sydow, tel 031-40 69

VEM FORSKAR VAD VSGF:S SLÄKTFORSKARFÖRTECKNING 1989

Släktforskarförteckningen är nu klar och kan köpas hos föreningen från och med 7 september 1989.

Rekvision kan ske på bilagda blankett. Den kan också köpas direkt på VSGF:s expedition, Postgatan 4, Göteborg, som åter är öppen torsdagar kl 11—14 fr o m den 14 september.

Priset är:

För medlemmar 50:-

För övriga 70:- Vid beställning som är föreningen
tillhanda senast den 31 oktober 1989 50:-.

Förteckningen upptar 277 forskare, deras forskningsområden, innehav av genealogiskt material, publicerade skrifter mm. Personregister, geografiskt register och yrkesregister.

Redaktionskommittén

MANTALSLÄNGDERNA OCH SLÄKTFORSKAREN

L agom till sommaren och hängmattan harförbundets tidning Släkthistoriskt Forum kommit med årets nr 2. Denna gång har det blivit ett temanummer om forskning i mantalslängder. Håkan Skogsjö har på ett föredömligt sätt behandlat ämnet från olika synpunkter. Han har dock i vissa avsnitt tagit hjälp av andra forskare.

—Har Du forskat i mantalslängder?

—Nä, de ska jag göra när jag inte kommer längre i kyrkböckerna.

Det är många som svarat så på denna för släktforskare vanliga fråga. Själv har jag både tänkt och svarat så många gånger.

När jag för några månader sedan tillsammans med en kamrat försökte reda ut anor på Bokö i Hemsjö församling, tog vi mantalslängderna till hjälp. Men inte blev vi klokare av det. Bara några få namn och en massa streck. Tänk om jag då haft detta

nummer av ShF! Så mycket enklare det hade varit att förstå och att inte ge upp efter första och andra mantalsuppgiften. Nu finns det anledning att gå tillbaka och ta nya tag.

I ett förhållandevis kort kapitel har författaren behandlat den historiska bakgrunden till mantalsskrivningen. Han påpekar noga att detta ämne behandlats av flera författare — främst av förre landsarkivarien Gösta Lext.

Det finns flera anledningar att "ge sig på" mantalslängderna: dels att det är längder som fördes varje år, dels att längderna fördes i tre exemplar, varav två oftast är bevarade. Därmed är kontinuiteten fullständig, och det måste vara ren otur om alla exemplaren av en längd saknas. Ett annat skäl är att längderna mikrofilmats — dock inte för varje år. Det minst viktiga skälet är nog att kyrkböcker saknas. Har Du kört fast

av denna eller andra orsaker kan det vara värt att försöka med mantalslängderna. Härmed sagt att det alltid är viktigt att forska också i mantalslängderna.

Vill Du forska i originalhandlingarna på landsarkiven eller riksarkivet måste Du vara beredd på att det är gigantiska böcker med flera decimeters bredd. En del till och med mer än en meter breda. Dessa måste naturligtvis behandlas med mycket stor varsamhet, och på tidningens (ShF) framsida visas ett foto med en mycket stor volym i ett specialställ för läsning.

Med god kännedom förklarar Håkan Skogsjö hur mycket Du kan få ut av att studera längderna systematiskt. Du får också veta att längderna fördes olika i olika län, men det fanns också skillnader inom länen.

Från slutet av 1600-talet till slutet av 1800-talet kan vi med 50-års intervaller följa mantalsskrivningens utveckling i Sverige. Vi får reda på hur olika uppgifter skall tolkas, och vilka uppgifter vi kan förvänta oss att finna. Tobak, klockor, hundar och fina tyger (siden!) var i gångna tider populära skatteobjekt.

Kunde man inte betala skatten hamnade man först i restlängden och sen i avkortningslängden. Kom man på obestånd genom olycka, sjukdom eller dödsfall hamnade man i avkortningslängden direkt.

Mantalslängderna är för den "normale" släktforskaren oftast ett komplement, men för den som tänker utreda en by eller en socken blir längderna en huvudkälla. Här kan forskaren — om han går systematiskt till väga — finna mönstret för byn eller socknen. Den som försöker rekonstruera husförhörslängder har stor hjälp av mantalslängden; det skulle förmodligen vara omöjligt att återskapa kyrkböcker utan mantalslängder och mantalsuppgifter. Håkan Skogsjö beskriver hur det går till och visar också en mall till formulär.

Med lite tur kan "försvunna" personer spåras till härkomsten via mantalslängderna. Vissa län har mycket noggranna uppgifter om in och utflyttningar i sina mantalslängder. Med lite tur kan man också finna mer personliga uppgifter i längderna, men oftast ger de en god samlad bild över byn och socknen.

Jag tror inte att jag tippat alltför galet när jag påstår att denna skrift blir en bästsäljare och att den måste nytryckas ganska snart. Jag har egentligen ingen anmärkning, men jag gillar inte formatet. Jag betraktar denna skrift som en handbok, och en handbok skall vara i ett handvänligt format — A5. Däremot är A4 ett utmärkt format för tidningen ShF.

PLm

Torsdagsgruppen som håller på med registreringsarbete mm träggas varje torsdag kl 11.00-14.00 under tiden 14/9 - 7/12 1989.

Öppet hus i föreningslokalen Postgatan 4, torsdagar kl 11.00 - 14.00 under tiden 14/9 - 7/12 1989. Kaffe till självkostandspris kl 12.00-13.00.

Biblioteket, se särskild notis!



LANDET RUNT

Ur olika medlemsblad av Pär-Olov Odmer
VSGF har under året mottagit ett stort antal medlemsblad. Dessa innehåller en mångfald läsvärda och intressanta artiklar för vilka vi här kortfattat redogör. Medlemsbladen finns tillgängliga på VSGF:s bibliotek, Postgatan 4, Göteborg.

BGF-nytt. Blekinge Genealogiska Förening.
Nr 21. Rapporter från studiedagar 6-7 september 1988. Frågespalt samt svar på efterlysningar.
Nr 22. Numret innehåller en trevlig dikt om släktforskning "Hymn till fäderna". Dessutom referat och föreningsangelägenheter.
Nr 23. Kallelse till årsmötet, frågespalt samt uppgift om arkiven i Stockholm med adressförteckning.

Bygd och natur. Tidskrift för hembygdsvård.

Nr 3/88. Gunilla Lindberg skriver om hällristningar, som vittrar bort till följd av luftföroreningar. Mats Widgren skriver om fornåkrar "terrasskanter och åkerhak kan vara fossil åkermark".
Nr 4/88. Olof Ljung skriver om "Släktforsknings Mecka", Salt Lake City. Kjell Söderbergs artikel handlar om "Bishop Hill och den tidiga amerikautvandringen". Om en "Medeltidsvecka" på Gotland tillsammans med Gotlands Bildningsförbund skriver Gunilla Lindberg och signaturen JR—n har varit på utställningar i Västergötland och tittat på bronsålderssköldarna.
Nr 5-6/88. Gunilla Lindberg har varit i Söderköping och tittat på de medeltida utgrävningarna där. Även grävningarna i Sigtuna tas upp under rubriken "Nya riksgropen i Sigtuna". "Skomakarsonen som lärde svenskarna att skratta" är Fritiof Bengtssons beskrivning av August Bonde-son. Numret innehåller även en omfattande förteckning över hembygdslitteratur.
Nr 1/89. Sven-Eric Nilsson tar upp ett aktuellt problem under titeln "Församlingsgränsa rubbas vid ny fastighetsbildning".

DIS VÄST. Medlemsblad för släktforskare med dator i Västsverige f. d. Glimten.

Nr 1/89. Ulla-Britt Wallgren har gjort upp ett

register över vigda i Seglora 1681-1897. Arne Wallgren bidrar med en intressant artikel "Tideräkningen i Sverige". Detta är VSGF:s första kontakt med DIS VÄST och vi hoppas på fortsatt samarbete till glädje för alla våra medlemmar som har tillgång till en dator.

Diskologen. Föreningen för Datorhjälp i Släktforskningen.

Nr 14. Även Diskologen är välkommen bland våra övriga medlemsblad och ger många värdefulla tips om olika hjälpmedel som står släktforskaren till buds. Föreningen har ett stort projekt under namnet "Claes" där man tagit fram vigselregister från ett stort antal socknar, som man sedan saluför.

FÖRENINGEN NORRA ÅNGERMANLANDS HEMBYGDSFORSKARE

Nr 20/88. Åke Hellström redovisar i kronologisk ordning årtal ur Ångermanlands historia och Västernorrlands län med hänsyn till personer, som verkat där. Man får bl a veta att Ångermanland omnämndes 1257 och att Per Brahe var ståthållare över Norrland, tillsatt av Johan III. Wilborn Ågren har intresserat sig för Sveriges äldsta personer och funnit 111-åringar.
Nr 21/88. Åke Hellström berättar i detta nummer om "Ågare till fastigheterna i Sund från 1800-talets början" och Torsten Söderlind redovisar "Jordavsöndringspolitik i Sverige".
Nr 22/89. Seija Bergmark, ombud för GENEALOGICAL RESEARCH DIRECTORY, talar om vad GRD är och hur man blir medlem. Åke Hellström skriver om "Mina kära släktingar i Amerika".

GENOS. Genealogiska Samfundet i Finland.
Nr 1/88. Genos är tvåspråkig, finsk och svensk.

De svenska artiklarna är "personregisterlagen och släktforskningen" av Johan Bärlund och Dirk-Gerd Erpenbeck och Georg Luther skriver om "Släkten Stewens äldre led".

Nr 2/88. Olav Rundt skriver om "Den nyländska släkten Brenners äldsta led". Vidare finns det tillägg och rättelser till Österbottniska nationens matrikel.

Nr 3/88. Georg Luther riktar en uppmaning "Tag vara på släktforskarnas anteckningar". I övrigt var artiklarna på finska.

Nr 4/88. En dödsruna över Werner W:son Wikström, som avled i Helsingfors den 18 oktober 1988 vid 97 års ålder är undertecknad av Georg Luther.

GF-Aktuellt. Genealogiska Föreningen.

Nr 80/88. Ian Hamilton tar upp problemen "Släktforskaren och arkiven". För övrigt mest information av skilda slag, bl a försäljning av dubletter ur GF:s samlingar.

Nr 81. Medlemskap och förmåner redovisas och nyförvärven till GF:s samlingar.

Nr 82. Jan—Christer Stralert talar om "Släktforskaren och databasen" och SVAR redogör litet för sin verksamhet, berättar om domböcker och landskapshandlingar samt hur konverteringen av kyrkoböcker fortsätter.

Nr 83. I detta nummer får man veta att släktforskning är ett mångtydigt begrepp. Det är Sonja Berg von Linde som står för detta inlägg. Arvid Lundbäck tar upp GF:s samlingar och vill att de skall presenteras, så att forskarna får veta vilken källa de har att "ösa ur". Man får vidare veta att det bildats en genealogisk förening i Polen med säte i Poznan. Olof Eisen, GF:s nye skattemästare, redovisar penningvärdets utveckling och skall i nästa nummer lämna en förklarande text till sin tabell.

GRÄNSBYGDENS SLÄKTFORSKARE I DALSLAND, BOHUSLÄN OCH OSTFOLD.

Nr 4/88. Man efterlyser försvunna släktingar till Håbolssläkten. Stig Rahm bidrar med upplysning om "Släkten Gabriel Gullicson" och Astrid Ostrowski undrar om "Gränsbygdens släktforskare är något för henne". Numret upptar

en utförlig förteckning av genealogisk litteratur. Även bokrecensioner finns med.

HEMBYGDSDS-JOURNALEN: Organ för hembygdsvården inom Västerås kommun.

Nr 38/88. Josef Andersson tar upp problemen om "gallring i arkiv". I tidigare nummer har skrivits om sanctus Romfar från Romfartuna. Här bidrar David Eliasson med en visa om Romfar.

Nr 39/88. Artur Hjerpe skriver om språkvård och Josef Andersson kommer med "Förslag till gallring i ett föreningsarkiv".

HUSFÖRHÖRSNYTT. SKARABORGS SLÄKTFORSKARFÖRBUND.

Nr 3/88 Ett utdrag ur "Cap. IX Ärfda Balk" ur 1734 års lag. Nils Grenabo har bidragit med ett domstolsprotokoll från 1815 från Walla om "Stängsel och hägnader" och Ingvar Frimodig har tittat i Kållands Härads Dombok från 1600-talet. Vidare får man reda på "den årliga mortaliteten i Skaraborgslän 1866-1870.

Nr 4/88. "Söroset" är en gårdskrönika av Greta Nordström. Vidare har man tittat i en död- och begravningsbok i Älgårås år 1870, den 18/10. Även Birgitta Persson bidrar med utdrag ur Mariestads död- och begravningsbok, 1797—1818. Man får också veta ganska ingående hur saltpetersjudningen gick till. Tage Westergren bidrar med "Några anteckningar om väderförhållanden under 1860—1870-talen, nedtecknade av prästen i Runtuna".

Nr 1/89. Man får reda på "Den militära förplägnadstjänsten i krigstider" samt anvisning hur "kreatursviktbandet" användes. En förteckning på släktforskarföreningar i Västergötland finns med reservationen "hitills kända". Man får även läsa ett utdrag från ordinarie ting i Tranum Ekeberg den 28/2 1671.

HALLANDSFARARES INFORMATION. Hallands Genealogiska Förening.

Nr 7/88. Ludvig Kollberg skriver om "Släktförbindelser över Hallands riksgrens. Ur "Fataburen 1931" har saxats "Fingren ringad, Pigan tingad", en liten historik om vigselringen.

KALIX—nytt. Kalixbygdens Forskarförening.

Nr 1/89 Hans Högdahl undrar "Hur rätta är våra forskningsresultat?" medan Bengt—Göran Nilsson har läst tingsprotokoll från 1798 och tar upp ett fall under titeln "Vällande till annans död?". Han fortsätter med "Vidskepelse på 1600-talet". Nr 2/89. Om Ytterby Bönchusförening skriver Simon Ekholm och Bernt Öberg bidrar med "Mantalslängd i Nederkalix anno 1642". Numret avslutas med "Något om släkten Lindvall". Bidraget kommer från Bengt—Göran Nilsson.

KGF-nytt Kronobergs Genealogiska Förening.

Nr 22/88. Lars-Åke Stenemo berättar om Kungliga Biblioteket och 1661 års kansliförordning samt kf av 5/7 1684, där det stadgas om skyldigheten att lämna ett exemplar av allt som trycks i Sverige, pliktexemplar, under rubriken "En väldig källa för lokalhistorikern".

Nr 23/88. Lars-Åke Stenemo tar denna gång upp problemet "Rötter utomlands?" och som vanligt finns frågespalten med.

Nr 24/89. Helmer Danielsson tar upp problemet "KGF och datoriseringen", där han kortfattat redogör för släktforskarens möjligheter att använda datorn som hjälpmedel i sin forskning.

MGF-nytt. Midälva Genealogiska förening.

Nr 3/88. Numret innehåller referat från träffar och studiebesök, bl a om ett "Besök på tingsrätten" den 11/4, refererat av Hans Byström. En redovisning av föreningens inköp av mikrokort finns samt planer på att anskaffa en dator. Lena Lundin har saxat ur Lyckoslantens "Levde i tre sekler". Handlar om Sjul Svensson, f. 13/12 1799, d. 24/9 1902.

Nr 4/88. Karl Westergren skriver om "John Ericssons kärleks saga i Oviken" och referat från förbundsstämman finns med. Man får även veta att en ny forskarförteckning kommer ut under 1989. Beslut finns nu att anskaffa en dator

Nr 1/89. Förutom föreningsreferat finns en trevlig artikel av Viveca Bratteberg "Jag — en släktforskare".

Nytt från Värmlands Släktforskarförening.
Nr 2/88. Anders Höglund har forskat i tingsprotokollen från Visnums häradsrätt och skriver om "Den sanna historien om Sloss—holet". Ett utdrag över Statistiska Centralbyråns ministerialböcker 1860—1897 finns med, tidigare presenterat i "Nytt från ..." nr 3/84.

Nr 3/88. Ett utdrag "Ur Gräsmarks historia", anteckningar av Jan Magnusson i Granbäckstorp, inskickade av Gunhild Svensson.

Nr 4/88. "Ur Gräsmarks historia" fortsätter i detta nummer. Bertil Grundström bidrar med "1850 års män och kvinnor i Gräsmark", som redovisar befolkningsflyttningen, födselar, emigration mm 1850.

PEMER — NYTT. Släktföreningen PemeR.

Nr 13/88. Program för årsmötet i Örebro samt lite historik över PemeRättingars anknytning till Örebro. Numret upptar lästips och en ungdomssida. Björn Rosendal skriver om "Mina rötter i Bergslagen" och skoluppsatsen: "Därför kom aldrig Albin tillbaka" är Ingela Olofssons medverkan i detta nummer.

Nr 14. Irma Wincrantz berättar om "Ett starkt barndomsminne från Örebro" och Christina Dahlhede bidrar med "Internationellt skolutbyte". Numret upptar dessutom en ungdomssida, kanske något för andra föreningar att ta efter.

Nr 15. Sune Wahlström berättar om Kungsholmen i Stockholm i gamla tider under rubriken "Ny adress vid gammal gata". Förutom verksamhetsberättelsen skriver Christina Dahlhede om "PemeRättingar och ingifta med släktrelationer i Frykerud".

ROTEN. Skelleftebygdens Släktforskare.

Nr 22. Om "En samisk bosättning i Stämmingsgården" har Ulf Lundström forskat och Sög—Henrik Viklund ger tips om "Källor för emigrantforskare". Ulf Lundström reder ut begreppen om "Ortnamn och järnålder i Skelleftebygd".

Nr 23. Lilian Andersson, museilärare vid Skellefteå museum, har gjort i ordning ett frågeformulär för skolelever i åk 8 för att intressera eleverna att ta reda på sin släkts historia, som

ingår i svenskämnet med inriktning att göra slutprodukten språkligt korrekt, tilltalande och läsbar. De läsare, som är intresserade av detta arbetsområde, kan ta kontakt med Lilian Andersson, tel. 0910-588 53 och kan då erhålla dels frågeformuläret, dels den arbetsgång som hon följer. Numret upptar flera bidrag från åk 8 i Norrhammarskolan i Skellefteå.

Nr 24. Ulf Lundström fortsätter sin redogörelse om de bofasta samerna i Stämningssgården under rubriken "Gocktis eller lappstan".

Skåne Genealogen. Skånes Genealogiska Förbund.

Nr 1/88. T. Rosencrantz skriver en intressant artikel om "Befallningsmännen — Lite personhistoria". Man berättar om ett "FF-register (Församlingsbor i Försakingringen)". Där har man 1 jan 1988 insamlat ca 20000 uppgifter från 350 församlingar. Registret innehåller uppgifter om: 1. Personnamn och när de är födda. 2. Vilken husförhörslängd de äro nämnda i och 3. Visar var i denna längd personen finns nämnd. Birgitta Nilsson har gjort ett sammandrag av Nils Burkerssons bok "Tre år i Mormonlandet".

Nr 2/88. Om "Jakten på göingen Sven eller berättelsen om ett skelett" får vi reda på av Tor Flensmarck. Egon Jarnshult redogör under rubriken "Något om mina personregister och dess utveckling" medan Barbro Lunsjö bidrar med "Hattmakare och handskmakare" med underrubriken "Hantverkare i staden". Vidare får man

uppgift om mantalslängder åren 1680—1743.

Släktaled Ockelbo Släkt- och Emigrationsförening "Ugglan".

Nr 1/88. I detta nummer beättas om emigranten Lars Johan Lindbeck från Lövtjärn och man får ta del av ett år 1871 upprättat "Förslag till reglemente för folkundervisningen i Ugglebo församling av Erkestiftet".

Nr 2/88. Numret upptar ett utdrag ur en datalängd som Dick Mattson, College Park, Maryland gjort. Totalt upptar den 3 445 namn. Vidare får man veta att lördagen den 20 augusti 1988 invigdes Gävleborgs Emigrantcenter i Ockelbo. **Nr 3/88.** Lennart Skatt skriver om "Gustav Vasas krutgubbar, Salpetersjuderistaten".

Nr 1/89. I detta nummer får vi ta del av den föreläsning som chefen vid Swenson Research center Rock Island, Illinois, Dag Blanck höll den 20 aug. 1988. Vidare finns en förteckning på föreningens mikrokort. Abraham Hyphers företog en resa i Norrland redovisad i bokform 1793. I detta nummer finns ett utdrag ur boken, som handlar om Uglebo socken. Försättning ur boken lovas i kommande nummer.

Släktbiten. Bollnäs Släktforskarförening.

Nr 1/88. Göran Lindén skriver om Voxnadalens och "om förbänder och deras rastplatser" får man besked av Göran Malm, som haft Algot Svedberg som uppgiftslämnare. En "kort historia om en känd släkt i kyrkbyn Ovanåker. Sko-

SVERIGES SLÄKTFORSKARFÖRBUNDS ÅRSSTÄMMA

äger rum i **Sundsvall lördagen den 16 september 1989**. I samband därmed anordnar Midälva Genealogiska Förening släktforskar dagar i Sundsvall den 16-17 september med utställningar, föredrag mm.

Den som är intresserad av att deltaga och vill ha ytterligare upplysningar kan kontakta Sveriges Släktforskarförbund tel. 08-26 12 20 eller 031-11 33 44.

makaren C.J.A. Pettersson" är med i detta nummer.

Nr 4/88. Lilian Norberg berättar om "Ett emigrantöde". Vidare blickar man tillbaka till tidsperioden 1895-1940 och ser på "Hälsingepojkarnas insatser i svensk skidlöpningshistoria".

Nr 1/89. Lilian Norberg fortsätter "Ett emigrantöde". A.J. Lohm redogör för "Gamla vägar och broar i Ofwanåker o. Woxna 1791".

Släktbron. Kävlingebygdens Släkt och Folklivsforskare.

Nr 1/88. Birgit Ohlsson presenterar fyra forskare, som visat upp sin forskning på en utställning och fortsätter med "Kullen en egnahemsbebyggelse". Torsten Nilsson tar upp problemet att söka sina "Anfäder inom krigsmakten" och bilaggar ett utdrag ur Skånska Indelningskommisionen 1726-29 arkiv, som visar Norra Skånska Kavalleriregementets rusthåll i Kävlinge. Siv Mårtensson berättar om sin farmors morfar "Skräddare Thulin i Öved — musikalisk stamfader".

Släkten Södra Västerbottens Genealogiska Förening.

Nr 11/88. Tore Nilsson berättar "Brottstycken ur soldaternas historia" och nämner då "Hellman i Brån".

Nr 12/88. Tore Nilssons bidrag denna gång är "Drunkningsolycka i Rödån" och Sigurd Nygren presenterar ett släktträd "Rönholmsträdet". Daniel Brömster återkommer och kompletterar en tidigare artikel under rubriken "Malin Jakobsdotter än en gång — med mera". Signaturen H S J berättar om stadsbranden i Umeå 1888.

Nr 13/88. Nu är det Daniel Brömster som tar upp problemet med "Karin Jakobsdotter — från Röbbäck till Degerfors". Staffan Bengtssons artikel handlar om "HansGöransläkten och Daniel Solimontanus".

Nr 14/88. Tore Nilsson har studerat "Öfwerste Lieutnantens Companie" på 1720-talet och redogörelsen dominerar detta nummer.

Nr 15/88. Tore Nilsson fortsätter med sina soldater på rotan nr 77 Hellman under titeln "En färgstark finländare" och Staffan Bengtsson

kompletterar Nilssons i föregående nummer upptagna artikel om soldaten Tomas Fager/Hellman. David Brömsters bidrag denna gång är betitlat "Hela Håknäs by lagd i aska!".

Föreningen Släktforskare i Strömstad.

Nytt föreningsblad. Förutom stadgar och efterlysningar får man veta att föreningens "första riktiga årsmöte" hölls den 29 maj 1989. VSGF önskar föreningen lycka till i fortsättningen!

SLÄKTFORSKAREN. Helsingfors släktforskare rf.

Nr 1/88. Detta nummer upptar en presentation av föreningens kontaktföreningar. Här omnämns Östgöta Genealogiska Förening, Vasa Släkt och Bygdeforskare R.F. samt Vasanejdens Släktforskare RF, Vasa. Den senare föreningen har i sin forskarsal mormonernas mikrofilm över Finland och Västerbotten i Sverige. Gunnar Hård af Segerstad bidrar med "Några anteckningar om släkten Matthiszen på Munksnäs gård 1744-1837. En artikel av Kaj Duncker berättar om "Ett intermezzo på Revels hed år 1648".

Nr 2/88. Här fanns ett referat från "Den fjärde svenskspråkliga Släktforskarkonferensen", som hölls i Åbo 26—28 aug. 1988. Gerhard Enckell, Lidingö, skriver om "En släkt Lenning i Helsingfors" och Sirkka Sundroos berättar om "Mina rötter i Helsingfors". Ett kåseri av Stig Colliander är betitlat "Vanligt folk, adel och asagudar".

Nr 1/89. Erik Francke informerar om SVAR, Svensk Arkivinformation. Om "Ett bröllop för 128 år sedan" berättar Kaj Ekelund. Bröllopet hölls i Nystad.

Släktforskaren. Västerbergslagens Släktforskare.

Nr 26/88. Erik Norrhem skriver om "Historia kring ett brev" från kung Karl XII och hans syster Ulrika Eleonoras tid. Torbjörn Norman bidrar med en släkttabell, där som första namn upptas Vellam Clason Bononi (Bonouir), f. 1580 i Frankrike, g.m. Sara Mårtensdotter, f. 1611 i Vadstena.

Landet runt fortsätter i nästa nummer.